

RAZSTAVE

PROSTOZIDARJI – ODKAR OBSTOJI SVET

Razstava zgodovinskega muzeja mesta Dunaja (Historisches Museum der Stadt Wien, Karlsplatz, 18. september 1992 – 10. januar 1993)

Razstava je postavljena ob 250-letnici ustanovitve prve prostozidarske lože v Avstriji, ki je nosila ime »Aux Trois Canons«. Že sam naslov razstave kaže na njeno časovno in prostorsko širino. Razstavljeni predmeti predstavljajo tako realni kot tudi duhovni svet prostozidarjev kot ene najstarejših bratovščin na svetu.

Razstava se deli v 6 širših, te pa v 25 ožjih sklopov. Širši sklopi so »izvori in legende«, »prostozidarstvo«, »sistemi visokih stopenj«, gibanja proti prostozidarjem (»antimasonizem«), v okviru sklopa »orientacija« je predstavljeno delovanje prostozidarjev, zadnji sklop pa predstavlja »prostozidarstvo v Avstriji«. Posebna soba na razstavi je posvečena osramočenemu človeku in je neke vrste poziv proti vojni, brutalnosti in netoleranci.

V prvem sklopu razstave so predstavljeni *izvori prostozidarstva in legende*. Delijo se na ožje sklope: iniciacijski obredi, templarji, rožni križarji, Salomonov tempelj, Hiram – graditelj templja, rituali in »najmogočnejši graditelj vseh svetov«. Prvi vir prostozidarstva predstavljajo iniciacijski obredi. Skozi plemenske iniciacijske obrede so bile oblikovane elite privilegirancev, ki so morali poleg hrabrosti in zvestobe pokazati tudi ezoterična znanja. Razstavljene so obredne maske plemen iz različnih koncev sveta. V okviru izvorov in legend so predstavljeni tudi »Revni bratje Kristusovi iz templja v Jeruzalemu« (templarji), ki so bili ustanovljeni 1118 s središčem ob ostankih Salomonovega templja v Jeruzalemu. Ti so doživeli izreden razmah v 13. stoletju, ko so predstavljali najmočnejšo in najbogatejšo krščansko institucijo (lastna vojska, sodstvo, policija, finance itd.). Po padcu Svete dežele v roke muslimanov so se preselili na Ciper in v Francijo. Kralju Filipu Lepemu so bili trn v peti, ker ga niso hoteli sprejeti v svoje vrste in se podrediti njegovim interesom. Zato je nastopil leta 1307 proti njim. Veliki mojster templarjev Jacques de Molay je bil sežgan na grmadi. Poleg njega so sodili še 450 templarjem. V mnogih kasnejših tajnih družbah se je udomačila tradicija povezanosti s templarji. Velika loža v Nemčiji se je štela za nadaljevalce reda templarjev. Teorija iz srede 18. stoletja, naj bi bili prostozidarji nadaljevalci templarjev, je vprašljiva, ni pa nemogoča. Posebno škotsko prostozidarstvo se navezuje na templarje, ki jih zasledimo na Škotskem v 14. stoletju in kamor naj bi se umaknili pred preganjanjem. V Škotskem obredu ima ritual na 30. stopnji vsebino maščevanja nad smrtjo Jacquesa de Molaya. Prav tako se lahko iskanje templarjev za skrivnostmi Salomonovega templja poveže v celoto s skrivnostmi gradbenikov. Poleg upodobitev templarjev in njihovega templja so razstavljeni tudi templarski nagrobniki iz Škotske.

Enega od izvorov prostozidarstva predstavljajo rožni križarji (Rosenkreuzer), ki so bili bratovščina z reformatorskimi tendencami. Pojavili so se prvič v delu o alkemiji »Fama Fraternitatis«, ki ga je 1614 izdal Janez Valentin Andreä. V njem je predstavljen Kristian Rosenkreuz, romar iz 14. stoletja. Pod vplivom te knjige so začeli ustanavljati Rosenkreuzove bratovščine. Podoba, h kateri so težili, je bila idealna skupnost srečnih ljudi. Avtorji razstave so predstavili njihove rokopise in simbolne predmete. Rožni križarji so uporabljali podobno simboliko kot prostozidarji.

Glavni izvor prostozidarstva so predstavljala cehovska združenja kamnosekov in gradbenikov. Gradbene lože so bile najprej stavbe za zavarovanje stavbnih načrtov, orodja za pripravo kamnov in srečevanje gradbenikov. Hitro so se pod tem imenom razvile zveze gradbenikov, ki so delale na velikih gradnjah, posebno katedralah, in združevale vse poklice, povezane z gradnjo – od kamnosekov in kiparjev do krovcev. Imele so tudi svoje rede, posebno večje zveze. Znanja, kot so statika, geometrija in druga, ki so potrebna pri gradnji, so skrivali pred zunanjim svetom. Istočasno je ta kamnoseška prisežna skupnost razvila ritualizirane običaje kot npr. ob sprejemu novih članov. Sčasoma so sprejemali v lože tudi osebe, ki niso imele neposredne zveze z gradnjo stavb. Ti »neoperativni« zidarji so začeli ponekod preje drugod kasneje v ložah prevladovati. Tudi samo gradbeništvo je pričelo dobivati drug pomen. Znanje matematike in njena uporaba za gradnjo človeštva kot podoba božjega in s tem tudi zemeljskega reda ter izvajanje ritualov, katerih smisel je bil v mnogopomenskosti simbolov, je bil podlaga za spekulativno gradbeništvo. Razstavljeno je različno gradbeno orodje in načrti, med njimi načrt za dunajsko katedralo sv. Štefana iz leta 1510. Prostozidarji sebe razumejo kot graditelje novega sveta, popolne družbe.

Enega pomembnih simbolov je predstavljal Salomonov tempelj. Tempelj, ki so ga začeli graditi 966 pred n. št. in so ga zgradili v sedmih letih, je bil večkrat uničen in obnovljen, dokler ni bil dokončno uničen leta 70 n. št.. Vpliv izročila se vidi v številnih srednjeveških katedralah. Poseben pomen pa je tempelj ohranil v prostozidarski simboliki. Kult s simboliko Salomonovega templja so razvile posebno ameriške lože. Posebno mesto med prostozidarji pa je zasedla legenda o Hiramu – graditelju Salomonovega templja in njegovi tragični smrti, ker ni hotel izdati mojstrske besede. Razstavljene so različne upodobitve templja in legende o Hiramu. V okviru rituala je predstavljen njegov pomen nasploh, nato pa so predstavljeni posamezni rituali, npr. sprejem novincev v vrste prostozidarjev, ob dvigu v mojstre in podobno. V okviru teme »najmogočnejši graditelj vseh svetov« so razstavljene upodobitve boga v podobi gradbenika.

Drugi sklop z naslovom *prostozidarstvo* se deli na teme: Anglija, angleški obred, Škotska, idila simbola, enciklopedija, sprejem razsvetljenstva, Francija. V Angliji sega začetek organiziranega prostozidarstva v leto 1717, ko je iz štirih malih nastala prva velika loža, bil izvoljen veliki mojster in veliki nadzornik. Prostozidarstvo je v Angliji gotovo veliko starejše, vendar pa o začetkih lahko samo uginamo. Prvi dokumentiran sprejem »spekulativnega« zidarja v ložo »operativnih« gradbenikov je iz leta 1646. Razstavljene so rokopisi srednjeveških kamnosekov, red za ložo gradbenikov iz leta 1389, dolžnosti gradbene lože iz leta 1583, v kateri so bile določene dolžnosti do boga, zakonov in družbe nasploh, opis sprejema v ložo, »The constitutions of Free Masons« iz leta 1723 in ameriška izdaja iz leta 1734, liste lož, slike posameznih prostozidarjev, predpasnik Winstona Churchilla, ki je bil član ene od lož v letih 1901–1909. Predstavljeni so tudi rituali angleških prostozidarjev, predpasniki, poslikane table za različne stopnje itd. Posebej je predstavljena Škotska, kjer naj bi bil izvor novoveškega prostozidarstva, saj so v lože gradbenikov že konec 16. stoletja sprejemali posamične osebe kot simbolične gradbenike. Izvor prostozidarstva se Škotski pripisuje tudi v legendah in tradiciji, saj naj bi križarji leta 1128 tu ustanovili ložo, ki naj bi jo nato prevzeli templarji, pribežniki na Škotsko. To teorijo je širil tudi Škot Andrej Mihael Ramsay (1686–1743), vzgojitelj princa v Francijo pobeglih Stuartov. Posebej so predstavljeni prostozidarski simboli, upodobljeni na najrazličnejših predmetih od posode do tepihov.

Velik vpliv na prostozidarstvo je imelo razsvetljenstvo, v okviru le-tega pa ima posebno mesto Francija. Razstavljena je enciklopedija, predstavljeni so njeni ustvarjalci, odnos med prostozidarji in francosko revolucijo. Med prostozidarji in jakobinci je bila ozka povezava. Prostozidarske lože v Franciji pa niso bile centri niti generalštabi prevrata, ampak predvsem stekališča, kraji osebnih stikov za izmenjavo in prenos idej. Francija je dežela, kjer se je prostozidarstvo najbolj razširilo. Prva loža v Franciji je bila ustanovljena 1725 v Parizu. Glavna tema francoskega prostozidarstva je bilo vprašanje oziroma spoznanje svobode. Poleg dokumentov in predmetov posameznih lož so razstavljene tudi nekatere redkosti, npr. LaFayettov meč in Voltairov prostozidarski predpasnik.

V okviru sklopa *visokih stopenj* so predstavljeni: posamezni prostozidarski sistemi, francoski, škotski, sistem starih navad, Yorški obred, orientalski prostozidarski redi ter tajne družbe zlatih in rožnih križarjev, azijske bratovščine, iluminati.

Posebna tema v okviru tega sklopa so ženske in prostozidarstvo. V prve prostozidarske lože ženske niso imele vstopa. V 18. stoletju so obstajale zveze prostozidarskega značaja, ki so sprejemale ženske za svoje članice, posebno v Franciji, npr. »Zveza Penelopinih družic«. Mešane lože so po francoski revoluciji prenehale delovati. Leta 1893 je bila ustanovljena mednarodna mešana prostozidarska loža »Le Droit Humain«. Angleška matična prostozidarska loža (loža št. 1) je ni priznala, prav tako pa odklanja vsake stike z njo. Podoben odnos do nje ima tudi velika francoska loža.

V okviru sklopa *antimasonizem* je predstavljen odnos cerkve do prostozidarstva, predstavljeni so nekateri glavni predstavniki antimasonizma npr. Leo Texil, razstavljene so knjige, plakati in drugi antimasonistični propagandni material od 18. stoletja do nacistične propagande. Med njimi je tudi antimasonistična serija znamak iz leta 1942.

Prvo proti-prostozidarsko bulo je izdal papež Klemen XII. leta 1738. Druga proti-prostozidarska bula je sledila leta 1752. Kljub temu je bila večina prostozidarjev v Avstriji, Franciji in na Nizozemskem katolikov. Po ukinitvi jezuitov leta 1773 mnogo le-teh srečamo v ložah. V 19. stoletju so papeži izdali 19 protiprostozidarskih bul. Odnos katoliške cerkve do prostozidarstva se je nekoliko izboljšal po drugem vatikanskem koncilu. Drugače je z evangeličansko cerkvijo, kjer so bili številni pasttorji člani prostozidarskih lož. V okviru antimasonizma so prostozidarstvo pogosto povezovali z židovstvom in s tezo o židovsko-prostozidarski zaroti. Prostozidarstvo je bilo preganjano tako pod desnimi diktaturami kot tudi pod komunizmom.

V okviru sklopa *orientacija* je predstavljeno delovanje prostozidarjev, razdeljeno na teme »Ritual-garancija za etiko?«, konformizem, opozicija, kriminal, dobrotelost. V okviru teme konformizem so našle svoje mesto na razstavi številne lože od Nemčije in Anglije do Pakistana ter pomembni posamezniki kot Friderik Veliki. V okviru teme opozicija je predstavljeno italijansko prostozidarstvo in njegov pomen za Risorgimento. Giuseppe Mazzini je bil veliki mojster in ustanovitelj lože »Propaganda massonica«. V okviru te teme so predstavljeni tudi nekateri posamezniki, npr.: George Washington in Simon Bolivar. V okviru teme prostozidarstvo in kriminal je

predstavljena razvpita italijanska loža P2 (»Propaganda due«). V okviru teme dobroteljske so predstavljene dobroteljske akcije prostozidarjev v pomoč šolstvu in zdravstvu. Med razstavljenimi eksponati je tudi fotografija in članek o skrbi ameriških prostozidarjev za vojne veterane iz zalivske vojne.

Poseben sklop predstavlja *avstrijsko prostozidarstvo*, katerega začetki sežejo v leto 1742. Že pred tem letom so bile nekatere pomembne osebe člani tujih prostozidarskih družb, npr. mož Marije Terezije, Štefan Lotariški. Člani prvih lož so bili predvsem diplomati. Prva loža je bila že leta 1743 prepovedana zaradi tesnih stikov s Friderikom Velikim. Bratovščina pa je kljub prepovedi živela naprej. V drugi polovici 18. stoletja je število lož precej naraslo. Poleg dokumentov in predmetov posameznih lož so predstavljeni tudi pomembni prostozidarji, npr. dvorni kancler grof Kolowrat in Wolfgang Amadeus Mozart. Leta 1785 je Jožef II. izdal prostozidarski patent, s katerim je bilo prostozidarstvo prvič uradno priznано, vendar z ostrimi omejitvami. V vsakem deželnem glavnem mestu je bila dovoljena po ena loža, na Dunaju, v Pragi in Pešti pa po tri. S francosko revolucijo je strah pred tajnimi družbami narastel, čemur je sledila leta 1795 popolna prepoved prostozidarstva. Ta je z izjemo Ogrske polovice veljala do leta 1918. V letih 1918–34 je imelo prostozidarstvo v Avstriji vse možnosti za razvoj. Lože so bile večinoma pacifistično usmerjene. Z anšlusom (1938) je prišlo do ukinitve vseh lož. Danes deluje v Avstriji 51 lož. Razstavljeni material obsega protokol prve lože, prošnje za sprejem Josepha Haydna, prostozidarski patent Jožefa II., poročila varnostne policije o prostozidarjih iz leta 1938 itd. V zadnji sobi razstave je rekonstrukcija templja avstrijske lože »Novo okronanega upanja«.

Razstava je zelo bogata in na njej najdemo v okviru predstavljenih tem svoje mesto vsi pomembnejši prostozidarji. Postavljena je dokaj zahtevno in vidi se, da njen namen ni le informacija ampak predvsem kritična predstavitev prostozidarstva.

Matevž Košir

Na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije (oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, SI-61000 Ljubljana, Aškerčeva 2/I, telefon (061) 150-001, int. 210) lahko naročite še nekaj letnikov predhodnika »Zgodovinskega časopisa« – revije »**Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo**«. V Glasniku je objavljena vrsta razprav, ki so še danes ohranile svojo znanstveno vrednost. Vsem ljubiteljem zgodovinskega branja, posebej pa še raziskovalcem naše zgodovine zato priporočamo, da si omislijo komplet dostopnih števil »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo« (GMDS).

Cene so razprodajne in so za posamezne številke naslednje:

GMDS 1/1919-20 – 60 SIT	GMDS 22/1941, št. 3–4 – 72 SIT
GMDS 4-6/1923-25 – 60 SIT	GMDS 24/1943 – 400 SIT
GMDS 7-8/1926-27 – 72 SIT	GMDS 25-26/1944-45 – 72 SIT

Kazalo k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva za Slovenijo velja 100 tolarjev.

Člani slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev imajo na navedene cene 25-odstotni popust, študentje pa 50-odstotni popust. Za nakup kompleta GMDS odobravamo poseben popust. Za naročila iz tujine zaračunamo 60-odstotni pribitek in dejanske poštno stroške.